

פורום הגז האזורי: עידן חדש במזרח אגן הים התיכון?

השגריר לשעבר מיכאל הררי*

פברואר 2019

פורום הגז האזורי, שהושק במחצית ינואר בקהיר, מהווה התפתחות בעלת חשיבות מדינית והוא תוצאה ישירה של גילויי הגז הטבעי במזרח אגן הים התיכון בשנים האחרונות. המסגרת החדשה כוללת שבע חברות – מצרים, ישראל, יוון, קפריסין, ירדן, איטליה והרשות הפלסטינית – ומבוססת על שורת עקרונות שינחו את פעילותן של המדינות החברות/מייסדות. בין היתר, הן מתחייבות לכבד את זכויות המדינות החברות ביחס למשאביהן הטבעיים ובהתאם לחוק הבינלאומי, להעמיק את שיתוף הפעולה ביניהן כדי לגבש מדיניות משותפת לפיתוח שוק אזורי, לשמור על הסביבה ועוד.

בקהיר נקבע גם כי הפורום פתוח למדינות נוספות, במידה שתקבלנה את הכללים והעקרונות לאורם הוא פועל. המסר מופנה, כמובן לשתי הנעדרות הראשיות מהפורום - תורכיה ולבנון: תורכיה, שמביטה על ההתארגנות החדשה, ובצדק מסוים, כמסגרת לעומתית (לאור החברות בה של מדינות עמן תורכיה מסוכסכת ברמות שונות); ולבנון, שניתן לשער כי לא יכלה להרשות לעצמה לנכוח באותה מסגרת בה נמצאת ישראל, למרות שגם במימיה הכלכליים יש פוטנציאל למציאת גז טבעי (ואולי גם נפט). נוכחותו של סגן שר האנרגיה האמריקני במפגש בקהיר היתה חשובה, שכן היא יכולה להתפרש כתמיכה אמריקנית במסגרת החדשה, ובשיתוף הפעולה שהולך ונרקם במזרח אגן הים התיכון.

המרוויחות העיקריות מהפורום החדש הן כמובן שבע החברות, אולם כמה מדינות צפויות להרוויח ממנו במיוחד:

א. מצרים – מפגש ההשקה נערך כאמור בקהיר, מצרים תשמש כיו"ר הפורום ושם ישכון גם המטה שלו. בכך, קיבעה מצרים את מעמדה הגאו-אסטרטגי והאנרגטי המרכזי באזור, הן כמפיקת אנרגיה (עם עתודות מוכחות) והן כשחקן מדיני מוביל. יש בכך כדי לשקם, ולו במעט, את מעמדה האזורי שנשחק בצורה משמעותית מאז אירועי "האביב הערבי".

ב. קפריסין – מסגרת אזורית שמדגישה את הצורך לכבד את זכויות חברותיה על משאביהן הטבעיים בהתאם לחוק הבינלאומי, מממשת שאיפה מרכזית של קפריסין. היא מעניקה גיבוי משמעותי לעמדותיה, המדיניות והאנרגטיות, מול תורכיה, כולל מעין "מטריית הגנה" מפני פעולות לעומתיות מצד אנקרה. ההובלה המצרית נוחה לקפריסין (כמו גם ליוון), למרות שבהמשך הדרך עלולים לצוד ניגודי אינטרסים סביב חזון צינור הגז לאירופה (צינור ה-East Med), שכרגע אינו מתוכנן לכלול את מצרים.

ג. הרשות הפלסטינית – ניתן לשער שהזמנתה לפורום הייתה יוזמה מצרית, שנועדה להקרין כי קהיר לא זנחה את תמיכתה בסוגיה הפלסטינית. בכך העבירה מצרים מסר חיוני לדעת הקהל מבית, כמו גם ליתר הזירה הערבית. זאת ועוד, לרשות הפלסטינית יש רלבנטיות עניינית לגז הטבעי באזור, בדמות שדה הגז "מרין" מול חופי רצועת עזה, שראוי יהיה לבחון האם הפורום החדש יוכל לקדם את מימוש הפוטנציאל שבו.

* מיכאל הררי הוא עמית מדיניות במכון מיתוים, לשעבר שגריר ישראל בקפריסין (2010-2015). הוא כיהן בתפקידים בכירים במרכז למחקר מדיני ובחטיבה לתכנון מדיני במשרד החוץ. הוא מרצה בחוג למדע המדינה במכללה האקדמית עמק יזרעאל.

ד. ישראל – מבחינתה מדובר בהתפתחות חשובה וחיובית ביותר, שמאפשרת לה לראשונה לקחת חלק מוביל בפורום אזורי שכולל גם מדינות ערביות ואת הפלסטינים. יש לראות בפורום החדש את המסגרת האזורית שישראל ציפתה לה, כדיבדנד מדיני וכלכלי מגילויי הגז בים התיכון, ובעיקר במימיה הכלכליים. ההובלה המצרית היא פרי מפגש האינטרסים בין שתי המדינות בשנים האחרונות, וממילא רק מדינה כמצרים יכולה הייתה לאפשר לפרויקט מעין זה לקרום עור וגידים, אל מול הנסיבות האזוריות המורכבות. אפשר גם, שדווקא תחת מסגרת מעין זו יקל על הממשל המצרי להתגבר על ביקורת בדעת הקהל המצרית ביחס לייבוא גז מישראל. ייתכן שמסגרת זו תייצר בהמשך ניגודי אינטרסים בין החברות בה, שישפיעו על מרחב התמרון הישראלי בכל הנוגע ליעדי הייצוא או למעמדה כהאב אזורי בתחום האנרגיה, אך נראה שהיתרונות בהקשר זה עולים באופן ברור על החסרונות.

ה. ארה"ב – הגם שהיא אינה נמנית על חברות הפורום, מדובר בהתארגנות שמשרתת את האינטרס האמריקני. המדינות החברות בפורום נהנות מיחסים קרובים עם וושינגטון ורוצות לראות מעורבות אמריקנית מועילה באזור, ולו בהקשרים של הגז הטבעי. מעניין במיוחד לעקוב אחר התגובה הרוסית בנדון, הואיל ורוסיה היא שחקן מרכזי ביותר בשוק האנרגיה, וכמובן גם שחקן מעצמתי שחוזר למזרח התיכון (בשעה שארה"ב דווקא מתרחקת ממנו).

מוקדם עדיין לקבוע האם הפורום החדש יצליח למלא תפקיד של ממש, מבחינה אנרגטית ומדינית, באזור ומחוצה לו. ואולם, מדובר בהתארגנות שמסגרת את פוטנציאל שיתוף הפעולה באזור, ולפי שעה נראה שהאינטרסים המשותפים של חברותיה איתנים.